

Astronomas–švietėjas–patriotas (Prof. Bernardo Kodačio 40-osioms mirties metinėms)

H. Jasiūnas, V. Verikaitė (VU)

Žymusis lietuvių enciklopedistas profesorius Pranas Dovydaitis (1886–1942) [5] – „KOSMOS“ redaktorius B. Kodačio 60-mečio proga paskyrė du sutrigubintus 1939 m. žurnalo sąsiuvinius Nr. 4–6 ir Nr. 7–9 „Vyriausiajam Lietuvos astronomui“, kuriuose apžvelgta sukaktuvinio veikla.

P.Dovydaitis [9] rašo: „Bernardas Kodatis gimė 1879 m. liepos mėn. 18 d. Berlyno mieste. Jo tėvas buvo dailininkas tapytojas ir daug metų ėjo karališkų operų bei teatrų tapytojų vedėjo pareigas. Tėvui 1890 m. mirus džiova, visą našlaičiais likusią, šeimą priglaudė dėdė – tėvo brolis, išauklėjo ir suteikė jai mokslą. Tas dėdė pasėjo mūsų sukaktuvinio širdin ir lietuviybės sėklą, nuolat paaiškindamas, kad Kodačiai yra lietuviai, bet ne vokiečiai.

Vidurinį mokslą mūsų sukaktuvininkas išėjo Mykley'o gimnazijoje Potsdame (prie Berlyno); gimnaziją baigė 19 m. teturėdamas. Be to, dar lankė tapybos ir pradamosios pirklybos mokyklas. Apie tai, kaip jam sekėsi vidurinėje mokykloje, sukaktuvininkas, su jam įprastu jomuru, šiaip pasisako: „Buvau geras matematikas, gerokas gamtininkas, silpnas kalbininkas ir labai negabus muzikai“.

Kadangi Kodačiai buvo žmonės neturtingi, tai gimnaziją baigusį brolišką Bernardą dėdė pakreipė į mokytojo darbą, kad jis greičiau galėtų duoną užsidirbti. Tuo tikslu mūsų sukaktuvininkas 1902 m. baigia ir prad. mokyklos mokytojų seminariją Oranienburge (taip pat prie Berlyno) ir tuoj gavo mokytojo darbą Berlyno mieste; 1904 m. išlaikė ir valstybinius mokytojų egzaminus.

Bet, rengdamasis tam savo „duoniniam“ darbui pedagogikoje, mūsų sukaktuvininkas nebuvo užmetęs ir savo mėgiamosios matematikos dalykų. Ir štai jau 1901 m. jis išspausdina (žinoma, vokiečių kalba) nediduką, bet visai originalų matematikos darbą apie apskritimo rektifikaciją begaline kosinaus sandauga.

Šis darbas buvo lyg kokia gera vizitinė kortelė, kuri jauną jos turėtoją, darbo autorių, mūsų sukaktuvininką tuojaus suvedė į pažintį su Berlyno universiteto matematikais bei astronomais; tie visi vienu balsu jam primygtinai patarė studijuoti matematiką. Tačiau šitai pradėti jis tegalėjo 1907 m., kai bemokytojaudamas buvo susitaupęs kiek pinigų. Studijavo astronomiją Berlyne 1907–1910 m. 1910 m. vedė Viktoriją Gruzdytę, dvarininko Vytauto Gruzdzio dukterį, kilusią iš Suvartuvos dvaro, Kelmės apylinkė, su kuria jau buvo susižadėjęs 1906 m.

Tais pačiais 1910 metais priėmė mokytojo vietą Mažojoje Lietuvoje Tavelninkų kaime, Pakalnės apskr. ir drauge pradėjo dirbti skaičiuotojo darbą Karališkam Astronominio Skaičiavimo Institutui Dahleme (prie Berlyno)...

1904 m. B. Kodatis pirmą kartą aplankė Lietuvą, susipažino su inteligentija ir jos siekiais [6, 9]. Netrukus tapo pirmojo lietuvių dienraščio „Vilniaus žinios“ [25, 55–60], „Lietuvos ūkininkas“ [26–54] ir kitų laikraščių bendradarbiu [61–98]. Jis – vienas žymiausių to laikmečio mokslo žinių propoguotojas. Berlyne aktyviai dirbo lietuvių draugijoje, kuri tuo metu vienijo apie 500 asmenų [22, 23, 26, 55, 56].

Pirmojo pasaulinio karo metu B. Kodatis buvo mobilizuotas ir dirbo vokiečių okupacinėse įstaigose Lietuvoje. Rėmė besikuriančios valstybės veikėjus bei organizacijas [6, 18]. Tarp kitko, parūpino Zigmui Žemaičiui leidimą lietuvių gimnazijai Švenčionyse steigti.

Vokiečiai už bendradarbiavimą su lietuviais apkaltino B. Kodatį valstybės išdavimu ir įkalino Tilžės kalėjime. Bausmės pavyko išvengti. B. Kodatis 1919 m. su šeima galutinai persikelia į Lietuvą ir priima pilietybę [6, 9]. Pareiškime [1] siūlosi dirbti astronomu ir visas jėgas atiduoti Lietuvai.

B. Kodatis per žmoną susigiminiavo su Vlodo Putvinskio [21] šeima. 1919 m., kuriantis šaulių organizacijai, vadovauja Kauno rinktinės štabui. Organizuoja pasipriešinimą lenkų gaujoms, dalyvauja likviduojant peoviakų (P.O.W.) sukilimą Lietuvoje [17, 18, 20].

B. Kodatis dirbo Respublikos švietimo ministerijoje (iki 1923.XI.1). Ėjo Pradžios mokslo departamento skyriaus vedėjo pareigas, buvo Aukštojo mokslo departamento vicedirektorius. Vadovavo istorijos, geografijos, aritmetikos, geometrijos, algebros ir fizikos programų parengimui [24].

1923 m. B. Kodatis yra Klaipėdos vadavimo sukilėlių dalinio artilerijos vadas. Kaip gerai mokantis prancūzų ir anglų kalbas, dalyvavo derybose su Antantės atstovais ir sugebėjo įtikinti juos nesipriešinti lietuvių sukilėliams [10, 20].

1920.I.27 pradėjus veikti Aukštiesiems kursams Kaune, B. Kodatis dėstė juose aukštąją matematiką ir astronomiją. 1922.II.16 atidarius Lietuvos universitetą, jis Matematikos–gamtos fakultete eina docento pareigas, vadovauja Astronomijos katedrai ir Lietuvos Astronomijos observatorijai Kaune [14, 92]. Artinantis antrajai okupacijai, 1944 m. B. Kodatis pasitraukia į Vakarus, būdamas Vilniaus universiteto profesoriumi ir Počobuto vardo Astronomijos observatorijos direktoriumi [6].

Prof. B. Kodatis mirė 1957 m. liepos 5 d. Palaidotas Čikagoje.

B. Kodatis buvo įtikėjęs astronomijos svarba tautos kultūrai [1, 91]. Sunkiausiomis sąlygomis su užsispyrimu jis kūrė Lietuvos astronomijos observatoriją Linksmadvaryje [92]. Kartu su kariuomenės topografais atliko svarbius Lietuvai ir, apskritai, Pabaltijo valstybėms (ir ne tik joms) astronominius–geodezinius matavimus. Šių darbų dalyvis prof. S.Dirmantas savo atsiminimuose [8] rašo, kad Švėkšnos pagrindinės bazės matavimai buvo atlikti tiksliausiai pasaulyje. Už darbą „Die Bestimmung des Längenunterschiedes des Landeszentralen Kaunas–Potsdam“ 1936 m. B. Kodačiui buvo pripažintas daktaro laipsnis [6]. B. Kodatis daugelį metų atstovavo Lietuvą Pabaltijo Geodezinėje komisijoje ir dalyvavo jos konferencijose [13, 85–87, 89, 90].

Svarbų darbą B. Kodatis atliko ruošdamas Lietuvai matematikus ir fizikus. Jis parengė studentams sferinės astronomijos (praktiškosios astronomijos) ir dangaus mechanikos kursų paskaitas [2, 3, 7], kuriose dėstymas ištiesai paremtas matematiniais skaičiavimais bei diferencialinių lygčių sprendimu ir tų lygčių sprendinių analize.

Dangaus mechanikos kurso pratarties pabaigoje autorius rašo: „Visas dargi siauras kursas juk tėra dviejų diferencialinių lygčių sprendimas. Tariusi kad šis faktas ypačiai studentams matematikams pabrėžtinai parodas diferencialinių lygčių gražumą ir ryškiai iškelia aikštėn, koks turtas randasi paslėptas diferencialinėse lygtyse – parodo juk diferencialinės lygtys yra itin kasykla iš kurios galima iškasti aukso, bile tik kasėjas sugeba tai daryti“ [3].

B. Kodatis ir savo populiariuose straipsniuose samprotavimus stengiasi paremti skaičiavimais. Drįstame teigti, kad jo dėstymo būdas to meto matematikams ir fizikams demonstravo skaičiavimo matematikos bei matematikos taikymų reikšmę. B. Kodatis, būdamas probleminio–kūrybinio dėstymo būdo šalininkas, ugdė būsimųjų matematikos ir fizikos mokytojų smalsumą bei kūrybingumą.

Rašte [1] B. Kodatis save vadina Kodačiu ir Kuodaičiu. Jo paskelbti darbai dažniausiai šitomis pavardėmis yra pasirašyti. Be jų, bibliografas V. Biržiška nurodo pseudonimus K. ir Er. Dabar galime teigti, kad B. Kodatis dar pasirašinėjo B.Gintautu [19], Bernaru [61, 62] ir B.K. [98].

LITERATŪRA

- [1] Aš, Bernardas Kodatis (Kuodaitis) statau savo kandidatūrą į Lietuvos astronomą. Lietuvos MA biblioteka, F 179–334.
- [2] B. Kuodaitis. Astronomijos katedros vedėjas. *Astronomija: Paskaitos, skaitytos Lietuvos universitete 1925–1926 m. D. 2. Sferinės astronomijos pagrindai. Šąs. 1.* Kaunas: LU Studentų techniku draugijos leidinys Nr. 19, 1926, 224 p.
- [3] B. Kodatis. Pirmi teorinės astronomijos bruožai. Kursas skaitytas Lietuvos universitete matematikams ir fizikams. 170 p. (rankraštis). – Lietuvos matematikų muziejus, F.7E.
- [4] Meteoritas, kritęs Lietuvoje 1929 metų vasario mėn. 9 dieną, Lietuvos universiteto Matematikos–gamtos fakulteto darbai 1929–1930. 1930, t. 5, p. 129–176. II. Doc. B. Kodatis. Rastųjų meteoritų identifikacija ir orbitos susekimas, p. 141–150. Kaunas. 1930 arba Prof. K.Šleževičius. prof. M.Kaveckis ir doc. B. Kodatis. Meteoritas, kritęs Lietuvoje 1929 metų vasario mėn. 9 dieną Kaunas, 1930, 48 p.
- [5] Pranas Dovydaitis. Lietuvių enciklopedija, Red. J. Girnius. Bostonas, 1955, t. 5, p. 141–144.
- [6] Kodatis. Lietuvių enciklopedija, Red. P. Čepėnas. Bostonas, 1957, t. 12, p. 185.
- [7] Vytauto Didžiojo Universiteto 1936 m. rudens semestro kalendorius, Spindulys, Kaunas, 1936, 243 p.
- [8] A. Rūgytė. *Švėkšna*. Čikaga, 1974, 536 p.
- [9] P. Dovydaitis. Bernardas Kodatis 60 m. amžiaus sukaktuvininkas, *Kosmos*, 1939, Nr. 4–6, p. 97–100.
- [10] P. Dovydaitis. Iš Bernardo Kodačio šauliškos veiklos, *Kosmos*, 1939, Nr. 4–6, p. 292.
- [11] A. Juška. Astronomijos reikalai Lietuvoje, *Kosmos*, 1923, t. 4, p. 144.
- [12] Kl. M. VI. Putvinskio vardo Kauno šaulių būriui 15 m., *Trimitas*, 1934, Nr. 8, p. 495.
- [13] S. Kolupaila. X Pabaltijo geodezinė konferencija Kaune, *Židinys*, 1939, t. 28, p. 309–310.
- [14] Matematikos–gamtos fakultetas: ataskaita, susijusi su VDU 15 metų sukaktimi, *VD Universiteto žinios*, 1937 m., Nr. 1–5, p. 74–107.
- [15] Macejauskas. Kosmoso amžinybės problema: LU docento B. Kuodaičio paskaitos, *Židinys*, 1928, t. 7, p. 140–143.
- [16] S. Olšauskas. Astronomas – teismo įstaigų ekspertas, *Kosmos*, 1939, t. 20, p. 277–281.
- [17] J. Matusas. Papildymai apie P.O.W. likvidavimą, *Trimitas*, 1940, Nr. 5, p. 105–106.
- [18] E. Putvinskienė. Iš mano atsiminimų, *Trimitas*, 1932, Nr. 10, p. 184.

- [19] A. Ružancovas. B. Kodatis – lietuvių karinio vadovėlio autorius, *Kosmos*, 1939, t. 20, p. 289–291.
- [20] Šaulių sąjungos istorija (Parašė Matusas, istorijos d–ras, universiteto privatdocentas) Šaulių sąjungos leidinys, Kaunas, 1939.
- [21] Vladas Gerardas Putvinskis. Lietuvių enciklopedija (Red. J. Puzinas) Bostonas, t. 24, p. 282–284.
- [22] (N.L.C.) Apie Berlyno lietuvių draugijos ketvirtas metines, *Vilniaus žinios*, 1907, Nr. 74.
- [23] (N.N.) Lietuvių šventė Berlyne, *Vilniaus žinios*, 1908, Nr. 17.
- [24] Viduriniųjų mokyklų vedėjų suvažiavimo protokolai, *Švietimo darbas*, 1920, Nr. 1, p. 9–14.
- [25] Bendradarbių sąrašas, *Vilniaus žinios*, 1908, Nr.Nr. 270, 272, 278, 281, 283, 287, 289 ir 291.

Bernardo Kodačio straipsniai:

LIETUVOS ŪKININKAS:

1908 m.

- [26] Berlyno lietuviai. Nr. 32, p. 359.
- [27] Šis tas iš gamtos mokslų. Skystas oras. Nr. 38, p. 417–418.
- [28] Apie šviesą ir elektrybę. Nr. 47, p. 517–518.
- [29] Dėl ko lapai rudenį gelsta, rausta ir galop nukrinta. Nr. 50, p. 537–538.
- [30] Šis tas iš gamtos mokslų. Apie fotografavimą. Nr. 1, p.9–10.
- [31] Apie muilo puslę. Nr. 3, p.49–50.
- [32] Apie žemės drebėjimą. Nr. 6, p. 59.
- [33] Apie žemės drebėjimą. Nr. 7, p. 66–67.
- [34] Žmonės oru lekioja. Nr. 8, p.74–75.
- [35] Apie sniegą. Nr. 9, p. 84–85.
- [36] Vandens lašo kelionė. Nr. 12–13, p.117–118.
- [37] Kam tie liuftai arba juškos. Nr. 17, p. 156–157.
- [38] Apie naujus orlaivius cepelinais vadinamus. Nr. 33, p. 301–303.
- [39] Apie metus. Nr. 49, p. 451–452.
- [40] Kodėl nešiojame kailinius. Nr. 51–52, p. 474–475.
- [41] Apie Halleg'o kometą. Nr. 3, p. 30–31.
- [42] Mislis apie šį pasaulį. I / Er. Nr. 15–16, p.139–140.
- [43] Mislis apie šį pasaulį. II / Er. Nr. 17.
- [44] Mislis apie šį pasaulį. III. Saulė / Er. Nr. 18.
- [45] Mislis apie šį pasaulį. IV. Žvaigždės / Er. Nr. 22, p. 202–203.
- [46] Mislis apie šį pasaulį. IV. Žvaigždės / Er. Nr. 23, p. 214–215.
- [47] Mislis apie šį pasaulį. V. Dar apie žvaigždes / Er. Nr. 29, p. 273–274.
- [48] Mislis apie šį pasaulį. V. Apie spalvas. Nr. 33, p. 307–309.
- [49] Mislis apie šį pasaulį. VI. Apie pasaulio paėjimą / Er. Nr. 35, p. 326–327.
- [50] Mislis apie šį pasaulį. VII. Apie pasaulių paėjimą / Er. Nr. 37, p. 348–349.
- [51] Mislis apie šį pasaulį. VIII. Apie pasaulių paėjimą / Er. Nr. 39, p. 366–367.
- [52] Mislis apie šį pasaulį. IX. Apie pasaulių paėjimą / Er. Nr. 41, p. 404–405.
- [53] Iš gamtos mokslų. Iš ko viskas susideda. Nr. 17, p.195–196.
- [54] Iš gamtos mokslų. RADIUS. Nr. 23, p. 217–218.

VILNIAUS ŽINIOS

- [55] Apie „lietuvių parodą“ Berlyne. Nr. 267.
- [56] Jau ketveri metai čionai gyvuoja lietuvių draugija. Nr. 74.

- [57] Naujieji astronomijos pastebėjimai. I. Paukščių kelias. Nr. 16. I.21.
 [58] Naujieji astronomijos pastebėjimai. II. Žvaigždžių ūkai. Nr. 17. I.22.
 [59] Naujieji astronomijos pastebėjimai. III. Kas tai yra „spekralanaliza“ ir kam ji reikalinga. Nr. 19. I.24.
 [60] Naujieji astronomijos pastebėjimai. IV. Žvaigždžių judėjimas. Nr. 23. I.29.

DABARTIS

1917 m.

- [61] Bernaras, Šis tas apie Saulę. Nr. 25.
 [62] Bernaras, Apie orarykštę. Nr. 27.

TRIMITAS

- [63] Ar yra Marse gyvybė. 1924, Nr. 201, p. 26–29.
 [64] Šančių šaulių būrys. 1925, Nr. 36, p. 1173.
 [65] Isaokas Njutonas. Jo 200 metų mirties sukaktuvių 1927 metų kovo 31 dienai paminėti. 1927. Nr. 14, p. 435–437.
 [66] Kauno rinktinės 5 kuopos sporto šventė / K. 1928, Nr. 37, p. 1219.
 [67] Miškai Baltijos jūroj / K. 1928, Nr. 37, p. 1222.
 [68] Šaulių spaudos talkos proga / K. 1928, Nr. 48, p. 1545.
 [69] Nuostabus pasaulis. 1929, Nr. p. 53.
 [70] Nuostabus pasaulis. 1929, Nr. p. 68.
 [71] Devintoji didžioji planeta – Plutonas. 1930, Nr. 14, p. 279–280.
 [72] Raketa į Venerą (apysaka). 1933, Nr. 29, p. 569–572.
 [73] Raketa į Venerą. 1933, Nr. 30, p. 589–693.
 [74] Raketa į Venerą. 1933, Nr. 31, p. 608–613.
 [75] Raketa į Venerą. 1933, Nr. 32, p. 628–632.
 [76] Dėmė Saturne. 1933, Nr. 38, p. 759.

KOSMOS

- [77] Žvaigždžių pasaulis. 1920/21, t.1, p. 352–354.
 [78] Iš naujausių pasaulio sutaisymo tyrimų. 1924, t. 5, p. 313–320.
 [79] Kanto kosmogonijos hipotezės kritika. 1925, t. 6, p. 384–390.
 [80] Johan Lonis Emil Dreyer. 1926, t. 7, p. 419–420.
 [81] Ruoškimės stebėti Saulės užtemimą, įvyksianti š. m. birželio mėn. 29 d. 1927, t. 8, p. 208–211.
 [82] Meteorai ir jų reikšmė pasaulyje. Gamtos draugas, 1929, p. 49–56.
 [83] Praktiški pamokymai, kaip reikia meteorai stebėti. Gamtos draugas, 1929, p. 122–132.
 [84] Apie tamsias kosmines mases. 1931, t. 12, p. 157–164.
 [85] VII Pabaltijo valstybių geodezinės komisijos konferencija Leningrade ir Maskvoje 1934 m. rugsėjo mėn. 11–19 d. 1934, t. 15, p. 443–459.
 [86] Pabaltijo valstybių 8-oji geodezinė konferencija Estijoje. 1935, t. 16, p. 381–382.
 [87] Astronominiai geodeziniai darbai Lietuvoje. 1935, Nr. 1–3, p. 30–32.
 [88] Apie senovės lietuvių astronominę medžiagą. 1936, Nr. 1–3, p. 10–16.
 [89] Pabaltijo Geodezijos Komisijos IX konferencija 1936 m. liepos mėn. 21–25 d. 1937, Nr. 7–9.
 [90] Pabaltijo valstybių Geodezinės Komisijos 10-oji konferencija Kaune. 1938, Nr. 7–9.
 [91] Lietuva ir astronomija. 1939, Nr. 4–6, p. 101–112.
 [92] Lietuvos Astronomijos observatorija Kaune. 1939, Nr. 4–6, p. 113–132.
 [93] Gyvybė visatoje. 1939, Nr. 7–9, p. 209–216.

KULTŪRA

- [94] Žemės drebėjimai, potvyniai ir audros. Nr. 10, p. 276–277.
[95] Šis tas apie Marsą. 1924, Nr. 11, p. 393–394.
[96] Marsas. 1924, Nr. 12, p. 417–421.

GAMTA

- [97] Žvaigždžių gelmės. 1939, t. 4, Nr. 2, p. 93–106.

ŠVIETIMO DARBAS

- [98] Kaip iš žvaigždės susekti laikas? 1922, Nr. 9, p. 271–272.

An astronomer–englightner–patriot

H. Jasiūnas, V. Verikaitė

Life and work features of Bernardas Kodatis (Kuodaitis) (1879–1957), astronomer, professor of Lithuania's universities.